

TADEUSZ ŚLIPKO SJ

ZARYS
ETYKI OGÓLNEJ

Wydanie V

Wydawnictwo WAM
Kraków 2009

SPIS TREŚCI

Od Autora	17
Rozdział I. Etyka chrześcijańska: czym jest, jej potrzeba i zadania	19
Rozdział II. Etyka chrześcijańska a współczesne kierunki filozoficzno- -etyczne	26

ELEMENTY METAETYKI

Definicja etyki, jej źródła i metoda, etyka a inne nauki	35
Definicja etyki	35
a) Nauka	36
b) Filozoficzna	36
c) Ogólne zasady i szczegółowe normatywy	36
d) Ludzkie działanie	39
e) Wrodzone człowiekowi zdolności poznawcze	39
Struktura podanej definicji	40
1. Ogólne określenie przedmiotu materialnego i formalnego	40
2. Przedmiot materialny i formalny etyki	41
3. Źródła etyki	41
Metoda etyki	42
1. Historia problemu	42
2. Klasyfikacja stanowisk	45
3. Określenie stanowiska	45
Etyka a metafizyka i inne nauki	50
Etyka a metafizyka	50
Etyka a inne nauki	51
1. Etyka a pozostałe dyscypliny filozoficzne	51
2. Etyka a nauki szczegółowe	51
3. Etyka a teologia moralna	52
Podział etyki	53
Konkluzja	56

OGÓLNOFILOZOFICZNE PODSTAWY ETYKI

Wprowadzenie	59
Tezy z zakresu teorii poznania	60
Tezy z zakresu filozofii człowieka jako osoby	62
Tezy z zakresu filozofii rozumnych działań osoby ludzkiej	66
Podstawy etyki a identyfikacja etyki	70
NAUKA O AKTACH LUDZKICH	
Rozdział I.	
Podstawowe pojęcia z ogólnej teorii aktów ludzkich	73
Wprowadzenie	73
Rozwój problematyki	73
Wstępne uściślenia terminologiczne	74
Pojęcie aktu rozumnego	74
Pojęcie aktu rozumnego wolnego i rozumnego koniecznego	75
1. Akt rozumny konieczny	76
2. Akt rozumny wolny	77
Podstawowe podziały aktów wolnych	78
1. Akty samorodne i akty nakazane	79
2. Akty w pełni świadome i akty częściowo świadome	80
3. Akty zamierzone aktualnie, wirtualnie i habitualnie	80
Akty niechcenia	82
Akty zachcenia	82
Struktura aktu woli	83
Rozdział II.	
Przeszkody ograniczające dobrowolność aktów ludzkich	84
Pojęcie i najważniejsze rodzaje przeszkód aktu ludzkiego	84
Przeszkody aktualne	85
1. Niewiedza	85
2. Uczucia	86
3. Strach	88
4. Przymus	89
Przeszkody habitualne	90
1. Błędne opinie i uprzedzenia	90
2. Wrodzone skłonności i nałogi	90
3. Choroby psychiczne	91

EUDAJMONOLOGIA CZYLI NAUKA O CELU
I SZCZĘŚCIU CZŁOWIEKA

Wprowadzenie	97
Wstępne założenia	97
1. Byt utożsamia się z dobrem	98
2. Dobro jest to byt doskonały, doskonały i godny pożądania	98
3. Cel jest to dobro zamierzone przez dany podmiot ze względu na nie samo	99
 Rozdział I.	
Geneza, historyczny rozwój oraz sformułowanie podstawowej problematyki celu i sensu ludzkiego życia	101
Wprowadzenie	101
Skąd się bierze etyczny problem celu?	101
1. Ustalenie faktu	101
2. Egzystencjalne warunki dążenia do celu	102
3. Filozoficzny opis dążenia do celu	103
4. Sformułowanie zagadnienia	105
Problem celu i szczęścia w historii etyki	105
1. Rozwój poglądów	106
2. Klasyfikacja kierunków	107
Wstępne sformułowanie stanowiska etyki chrześcijańskiej	108
 NAUKA O CELU OSTATECZNYM	
 Rozdział II.	
Istnienie celu ostatecznego	111
Wprowadzenie	111
Analiza zjawiska dążenia do celu	111
Dokładniejsze sprecyzowanie metodologicznych podstaw zagadnienia	115
Podstawowe pojęcia	117
a) Pojęcie celów bliższych, celu naczelnego oraz ostatecznego	117
b) Pojęcie szczęścia niedoskonałego, „relatywnie najwyższego” i doskonałego	119
Istotny sens stanowiska zajętego w zagadnieniu celu i szczęścia człowieka	120
Uzasadnienie tezy	122
Objaśnienie uzasadnienia	124

Rozdział III.

Identyfikacja celu ostatecznego oraz jego wewnętrzna konstytucja	126
Wprowadzenie	126
Kierunki rozwiązania	126
Objaśnienie pojęć	128
a) Dobra przygodne	128
b) Warunek konieczny i wystarczający szczęścia doskonałego	129
c) Osiągnięcie Boga	129
Uzasadnienie stanowiska	130
a) Stanowi warunek konieczny	131
b) Stanowi warunek wystarczający	132
Zagadnienie wewnętrznej konstytucji celu ostatecznego	132

NAUKA O IMMANENTNYM CELU ŻYCIA LUDZKIEGO

Rozdział IV.

Pełny rozwój osoby immanentnym celem życia ludzkiego	137
Wprowadzenie	137
Przedstawienie stanowisk	138
Stanowisko etyki chrześcijańskiej	138
Ogólne wnioski	140
1. Uściślenie terminu „sens” ludzkiej egzystencji	141
2. Strukturalny aspekt dążenia człowieka do szczęścia	142
3. Cel a dobro moralne	143
4. Ogólna charakterystyka zaprezentowanej koncepcji szczęścia	144
Zagadnienia dodatkowe	146
1. Etyczny charakter idei szczęścia i doskonalenia się człowieka	146
2. Eudajmonologia a obiektywny porządek moralny	150

AKSJOLOGIA ETYCZNA CZYLI NAUKA
O MORALNEJ SPECYFIKACJI AKTU LUDZKIEGO
I O WARTOŚCIACH MORALNYCH

Wstępne pojęcia i twierdzenia	155
Najogólniejszy podział problematyki etyczno-aksjologicznej	160

NAUKA O MORALNEJ SPECYFIKACJI AKTU LUDZKIEGO

Rozdział I.

Geneza, historyczny rozwój i sformułowanie podstawowych zagadnień moralnej specyfikacji aktu ludzkiego	165
--	-----

Ustalenie faktu wartościowania moralnego	165
Filozoficzny opis zjawiska wartościowania	165
Historyczny rozwój poglądów w sprawie moralnej specyfikacji aktów ludzkich	167
1. Rozwój poglądów	167
2. Klasyfikacja stanowisk	170
Sformułowanie stanowiska	171
Rozdział II.	
Zagadnienie moralnej specyfikacji aktu prostego	173
Zakresowy obszar aktów prostych	173
Analiza zjawiska wartościowania aktu prostego	173
Podstawowe pojęcia	178
Uściślenie stanowiska	182
Uzasadnienie	184
Konkluzje	187
1. Pojęcie aktu wewnętrznie dobrego względnie złego	187
2. Zagadnienie aktów moralnie obojętnych	188
Rozdział III.	
Zagadnienie moralnej specyfikacji aktu złożonego	189
Filozoficzna analiza aktu złożonego	189
Pojęcie aktu złożonego	191
Sformułowanie tezy i jej uzasadnienie	191
Cel a środki	192
O zażywaniu przyjemności	194
Egzystencjalizm i utylitaryzm w krytycznym naświetleniu	196
NAUKA O WARTOŚCIACH MORALNYCH	
Rozdział IV.	
Geneza, historyczny rozwój i sformułowanie podstawowej problematyki wartości moralnych	199
Nawiązanie	199
Ustalenie faktu przeżycia wartości moralnych	199
Filozoficzny opis zjawiska wartości moralnych	201
Historyczny rozwój filozoficznych teorii na temat wartości moralnych	203
1. Przegląd stanowisk	203
2. Klasyfikacja stanowisk	206
Sprecyzowanie stanowiska etyki chrześcijańskiej i podstawowej problematyki	206

Rozdział V.	
Istnienie obiektywnych i absolutnych wartości moralnych	207
Wprowadzenie	207
Filozoficzna analiza zjawiska wartości	207
Pojęcia	211
a) Wartość moralna	211
b) Absolutne wartości	212
c) Obiektywne wartości	214
Istotny sens tezy chrześcijańskiej	214
Uzasadnienie tezy	216
1. Źródła argumentacji	216
2. Zasadniczy tok wyводу	217
Zagadnienia dodatkowe	220
Pojęcie dobra godziwego	220
Rozdział VI.	
Zagadnienie zasady konstytutywnej obiektywnych i absolutnych wartości moralnych	222
Wprowadzenie	222
Zasadnicze stanowiska filozoficzno-etyczne	223
Sprecyzowanie stanowiska	225
Znaczenie terminów „zasada konstytutywna” i „natura osoby ludzkiej integralna i celowościowo uporządkowana”	225
Transcendentny wymiar absolutnych wartości moralnych	230
Uzasadnienie zarysowanego poglądu	231
Podstawowe cechy zaproponowanej koncepcji wartości moralnych	231
Zagadnienia końcowe	232
1. Geneza pojęć wartości	232
2. Hierarchia wartości	232
3. Człowiek jako „byt w możliwości” do doskonalenia się	233
4. Spór o myśl św. Tomasza w sprawie normy moralności	233
Rozdział VII.	
Etyka a konflikt wartości	235
Nawiązanie	235
Laickie ujęcie problemu	235
Pojęcie aktu wewnętrznie złego	236
Konflikt psychologiczny i konflikt aksjologiczny	237
Tradycyjne ujęcie konfliktu wartości	238
Próba rozwiązania	239

Rozdział VIII.

Rola ogólnych sądów wartościujących w moralnym postępowaniu człowieka	243
Wartości moralne jako podstawa formowania ogólnych sądów wartościujących, czyli ocen	243
1. Uściślenie pojęcia ogólnych sądów wartościujących	243
2. Tworzenie ogólnych sądów wartościujących	244
Ogólne sądy wartościujące jako kryterium dobra i zła w moralnym postępowaniu człowieka	246
Zagadnienie uzupełniające	247
Kwestia prawdy etycznej i uprawnionego logicznie przejścia od zdań opisowych do zdań wartościujących	247

DEONTOLOGIA ETYCZNA CZYLI NAUKA
O OBIEKTYWNYM PRAWIE MORALNYM
ORAZ O POWINNOŚCI I UPRAWNIENIU MORALNYM

Wstępne pojęcia i twierdzenia z deontologii ogólnej	253
---	-----

DEONTOLOGIA A ETYKA

Rozdział I.

Moralny charakter zjawiska deontycznego: postawienie problemu, rozwój poglądów, sformułowanie stanowiska	259
Wprowadzenie	259
Ustalenie faktu	259
Filozoficzny opis przeżycia deontycznego	261
Historia zagadnienia	263
1. Przegląd stanowisk	263
2. Klasyfikacja stanowisk	264

Rozdział II.

Struktura zjawiska deontycznego i jego moralny charakter	266
Filozoficzna analiza zjawiska deontycznego	266
Wyjaśnienie terminów i uściślenie stanowiska	270
Uzasadnienie tezy	271
Wyjaśnienia terminologiczne	272
Wstępna dyspozycja deontologii etycznej	274

NAUKA O OBIEKTYWNYM PRAWIE MORALNYM

Rozdział III.

Geneza, historyczny rozwój oraz podstawowe zagadnienia	
prawa moralnego	277
Wprowadzenie	277
Historyczne dzieje problematyki prawa moralnego	278
1. Rozwój poglądów	278
2. Klasyfikacja poglądów	281
Dyspozycja rozważań na temat obiektywnego prawa moralnego	282

NAUKA O PRAWIE NATURALNYM

Rozdział IV.

Istnienie moralnego prawa naturalnego	287
Wyjaśnienie pojęć	287
Uściślenie zajętogo stanowiska	289
Uzasadnienie tezy	291
1. Źródła argumentacji	291
2. Właściwy tok wywodu	292
Prawo naturalne a ewolucja	294

Rozdział V.

Powszechność, niezmienność i obiektywność prawa naturalnego	298
Wprowadzenie	298
Powszechność i niezmienność prawa naturalnego	299
Ogólna klasyfikacja norm prawa naturalnego	299
Podstawowe rozróżnienia w sprawie niezmienności prawa naturalnego	300
Dalsze uwagi konieczne do zrozumienia właściwego sensu powszechności i niezmienności prawa naturalnego	301
Sprecyzowanie stanowiska w sprawie powszechności i niezmienności prawa naturalnego	303
1. Powszechność poszczególnych norm prawa naturalnego	303
2. Niezmienność prawa naturalnego	305
Wnioski końcowe	306
1. Powszechność i niezmienność prawa naturalnego a jego obiektywna struktura	306
2. Możliwość błędu w poznaniu prawa naturalnego	307
3. Metodologiczne znaczenie idei powszechności prawa naturalnego	308
Obiektywność prawa naturalnego	308

Wprowadzenie	308
Istotny sens zagadnienia	309
Rozwiązania	310
Uwagi krytyczne	310
Propozycja rozwiązania	311
Rozdział VI.	
Transcendentna podstawa i sankcja prawa naturalnego.	
Pojęcie moralnej natury człowieka	313
Wprowadzenie	313
Prawo odwieczne jako transcendentna podstawa prawa naturalnego	313
Typowe rozwiązania	313
Koncepcja chrześcijańska	314
Czym jest prawo odwieczne?	315
Czy prawo odwieczne jest prawem we właściwym tego słowa znaczeniu?	315
Zagadnienia dodatkowe	316
Problem uzasadniania imperatywów i norm prawa naturalnego	316
Sankcja prawa naturalnego	317
Sankcja a istota prawa	317
Pojęcie i zasadnicze podziały sankcji	318
Cele sankcji	319
Stanowisko etyki chrześcijańskiej i jego uzasadnienie	320
Uwagi krytyczne i inne spojrzenie na problem sankcji	321
Pojęcie moralnej natury człowieka	324
Zagadnienia dodatkowe	326
1. Znaczenie terminu „etyka laicka”	326
2. Zagadnienie tzw. norm docelowych	326
3. Czy mamy obowiązek spełniania aktów moralnie doskonalszych?	328
Zasadnicze trudności wysuwane przeciwko teorii prawa naturalnego	329
1. Przedstawienie zarzutów	329
2. Odpowiedź na przytoczone zarzuty	330
NAUKA O PRAWIE POZYTYWNYM	
Rozdział VII.	
Etyczne aspekty prawa pozytywnego	335
Wprowadzenie	335
Historia zagadnienia	335

1. Przegląd stanowisk	335
2. Klasyfikacja stanowisk	337
Czy prawo pozytywne jest potrzebne?	338
Zależność prawa pozytywnego od prawa naturalnego	340
Prawo pozytywne a obowiązek w sumieniu	341
Zagadnienie prawa czysto karnego	343
Zagadnienie szczegółowe	344
Problem definicji obiektywnego prawa moralnego	344
a) Klasyczne tomistyczne definicje prawa moralnego	345
b) Próba odpowiedzi	345
NAUKA O PODMIOTOWYM PRAWIE MORALNYM	
Rozdział VIII.	
Podstawy moralnych praw człowieka	353
Wprowadzenie	353
Ontologia prawa podmiotowego	354
Powinność (<i>officium</i>) i uprawnienie (<i>ius</i>)	356
Uprawnienia etyczne i uprawnienia jurydyczne	356
Relacja jurydyczna (stosunek prawny, <i>relatio iuridica</i>)	357
Pojęcie sprawiedliwości i porządku prawnego	358
Klasyfikacja relacji jurydycznych	360
Stanowisko etyki chrześcijańskiej w sprawie moralnych uprawnień człowieka i jego uzasadnienie	362
SYNEJDEZJOLOGIA CZYLI NAUKA O SUMIENIU	
Rozdział I.	
Geneza problematyki sumienia i jej historyczne dzieje	367
Wprowadzenie	367
Wstępne wyjaśnienia terminologiczne	367
Ustalenie faktu	368
Filozoficzny opis sumienia	369
Historia problemu	371
1. Rozwój poglądów	371
2. Klasyfikacja stanowisk i ogólny zarys problematyki sumienia w ujęciu etyki chrześcijańskiej	371
Rozdział II.	
Sumienie jako subiektywna norma działania moralnego	373
Filozoficzna analiza sumienia	373
Definicja sumienia	377

Sumienie a moralna praktyka człowieka	378
Istotne cechy sumienia	378
Najważniejsze rodzaje sumienia	379
1. Sumienie przeduczynkowe i sumienie pouczynkowe	379
2. Sumienie prawdziwe i sumienie błędne	380
3. Sumienie pewne, sumienie wątpliwe, sumienie zawikłane	380
4. Sumienie trafne, sumienie szerokie, sumienie skrupulanckie	382
Podstawowe zasady etyczne funkcjonowania sumienia	382
Zagadnienia dodatkowe	384
1. Sumienie a metoda prób i pomyłek w postępowaniu moralnym	384
2. Sumienie a prawo	384
Rozdział III.	
Metody urabiania sumienia pewnego	386
Wprowadzenie	386
Droga bezpośrednia urabiania sumienia pewnego	386
Droga pośrednia	387
1. Wątpliwość co do normy prawa pozytywnego	388
2. Wątpliwość co do normy prawa naturalnego	389
3. Wątpliwość co do faktu z zakresu prawa pozytywnego	390
Wychowanie sumienia	391

ARETOLOGIA CZYLI NAUKA O CNOTACH MORALNYCH

Rozdział I.	
Ogólna teoria cnót, czyli sprawności moralnych	395
Wprowadzenie	395
Zagadnienie cnót moralnych w historii etyki	396
Pojęcie cnoty moralnej	397
Integralne elementy cnoty moralnej	399
1. Nabywanie cnoty moralnej	399
2. Umiar w cnotcie moralnej	402
3. Związek cnót	404
Zasadnicze podziały cnót moralnych	405
Ogólna charakterystyka cnót kardynalnych	408
Wady moralne	410
Etyka a charakterologia	414

NAUKA O ODPOWIEDZIALNOŚCI MORALNEJ

Pojęcie odpowiedzialności moralnej i zasady ponoszenia odpowiedzialności	419
Podstawowe pojęcia i stan zagadnienia	419
Akty bezpośrednio zamierzone i akty pośrednio zamierzone	421
a) Wstępne wyjaśnienia	422
b) Pojęcia	422
Zasady określające odpowiedzialność człowieka za spełniony akt	429
Zagadnienie zasady podwójnego skutku	432
Skorowidz nazwisk	435
Skorowidz rzeczowy	439